

Hamneda

Fördjupad beskrivning av
en kulturmiljö av riksintresse

LÄNSSTYRELSEN
I KRONOBERGS LÄN

Hamneda - Fördjupad beskrivning av en kulturmiljö av riksintresse

ISSN 1103-8209, Meddelande nr 2012:02

Diarienummer 436-305-12

Text: Emy Lanemo

Foto: Länsstyrelsen Kronoberg om inget annat anges

Omslagsfoto: Bergslagsfoto 2011; Länsstyrelsen 2011

Utgiven 2012 av:

LÄNSSTYRELSEN
I K R O N O B E R G S L Ä N

Innehåll	
Bakgrund	4
Målsättning	4
Organisation	4
Metod	4
Redovisning av resultat	5
Uppföljning	5
Sammanfattning	6
Förslag på ändringar	6
Inledning	10
Planläge	10
Annat lagskydd	11
Analys av värdetext	11
Riksintressesystemet: lagrum och ansvarsfördelning	13
Riksintressesystemet: syfte och innebörd	14
Riksintresset Hamneda	15
Den regionala ramen: Västra Kronoberg	15
Den lokala ramen: Hamneda	17
Fördjupad beskrivning	22
Centralbygden	23
Kommunikationsmiljön	26
Källförteckning	33
Bilaga 1. Affisch riksintresset Hamneda	
Bilaga 2. Karta (Släckbara lager i digital form)	

Bakgrund

Länsstyrelsen i Kronobergs län arbetar, sedan 2008, med att förbättra informationen kring länets kulturmiljöer av riksintresse. Under år 2010 genomfördes en intervjuundersökning med länets kommuner angående hanteringen dessa områden. Undersökningen visar att kommunerna generellt upplever svårigheter i samband med planeringen inom riksintressanta kulturmiljöer. Man efterfrågar därför ett förtydligande av riksintressets motivering, värdekärnor och avgränsning. Genom intervjuundersökningen upprättades även en prioriteringslista över länets mest utsatta riksintressen. Fyra fördjupade beskrivningar har hittills genomförts; Växjö stad, Kosta brukssamhälle, Lessebo och Hjärtanäs-Dansjö-Gåvetorp-Spåningslanda.

Under 2011-2012 bedrivs ett projekt med syfte att revidera och digitalisera länets Kulturmiljöprogram från 1981. Det fortsatta arbetet med fördjupade riksintressebeskrivningar bedrivs som ett led i detta projekt.

Målsättning

Delprojektets mål är att motivera urval och avgränsning för tre riksintressen, förtydliga kulturmiljöns värdekärnor och skapa förutsättningar för att använda den fördjupade beskrivningen som ett funktionellt planeringsunderlag.

Organisation

Projektgruppen består av projektledare Karl-Johan Krantz och projektmedarbetarna Stefan Höglin och Emy Lanemo. Arbetet med de fördjupade riksintressebeskrivningarna utförs av Emy Lanemo. Projektet drivs i samverkan med en bredare referensgrupp bestående av representanter från länets åtta kommuner, Kronobergs läns hembygdsförbund, Växjö stift och Skogsstyrelsen samt från Länsstyrelsens Samhällsutvecklingsenhet.

Metod

Länsstyrelsen Kronoberg arbetar efter den presentationsmodell som framtagits av Länsstyrelsen 2008. Enligt modellen utgår fördjupningen från Riksantikvarieämbetets motivtext och befintligt källmaterial. Fokus ligger på att förtydliga, kommunicera och inleda en dialog med respektive kommun kring riksintressets värdekärnor samt att utforma riktlinjer för den framtida hanteringen. Användningen av bilder och kartmaterial är central i Länsstyrelsens presentationsmodell, och syftar till att förbättra dess pedagogiska kvalitet.

En viss vidareutveckling av metoden har upplevts som angelägen för att erbjuda kommunen ett mer beständigt material. Efter den muntliga presentationen får respektive kommun därför ett färdigt paket bestående av en skriftlig rapport, en affisch samt en dynamisk karta baserad på GIS-skikt.

Analysen av området har genomförts med hjälp av studier av skriftligt källmaterial, äldre kartmaterial och fotografier samt fältstudier.

Redovisning av resultat

Den fördjupade beskrivningen har redovisats muntligen under ett presentations- och diskussionsmöte med representanter från Länsstyrelsen och Ljungby kommun. Kommunikation och dialog är central i Länsstyrelsen i Kronobergs presentationsmodell, och den muntliga presentationen har därför varit av högsta prioritet. Presentationen har även redovisats på Länsstyrelsens planberedning där övriga verksamhetsområden deltar liksom inbjudna externa organisationer.

För att erbjuda Ljungby kommun ett mer beständigt material har en illustration över riksintressets värdekärnor med riktlinjer för hantering tagits fram. Illustrationen är utformad som en affisch i A3-format och syftar till att ge en schematisk bild av riksintresset. Ett GIS-skikt baserat på inventeringar och äldre kartmaterial har tagits fram för att redovisa områdets årsringar och en möjlig zonindelning.

Föreliggande rapport baseras på den muntliga presentationen, och utgör den skriftliga redovisningen av den fördjupade beskrivningen. Beskrivningen av områdets karaktär, värde och riktlinjer för framtida hantering har uppdelats efter samma principer som det reviderade kulturmiljöprogrammet.

Uppföljning

Vissa nya frågeställningar kring riksintressets motivtext och avgränsning har uppkommit i samband med arbetet. Ändringar kommer att diskuteras och formaliseras i samråd med Riksantikvarieämbetet och berörd kommun i projektets slutskede.

Sammanfattning

Motivering: Centralbygd vid viktigt kommunikationsstråk som ger en uppfattning om kyrkans, gästgivargårdens och stationens betydelse för samhällsutvecklingen. (Kommunikationsmiljö, Fornlämningsmiljö, Borgmiljö).

Uttryck för riksintresset: Sockencentrum vid Lagaån med ruin av 1100-tals kyrka, nygotisk kyrka, skola och sockenstuga. Gamla riksvägen med gästgivargård, milstolpe och stenvalvsbro. Välbevarat *stationssamhälle* från tiden omkring 1900. I området ingår också förhistoriska gravfält, äldre stenbundna åkrar samt en borgruin från medeltiden.

Riksintresset Hamneda utgör en av västra Kronobergs centralbygder. Landskapet präglas av Lagans bördiga ådal kring vilken ett rikt jordbruk och viktiga kommunikationsleder vuxit fram. Den långa kontinuiteten och Lagans centrala roll för området illustreras av rika och väl exponerade fornlämningsmiljöer längs Lagans ådal. I anslutning till den bördiga odlingsmarken och kommunikationsstråken har först en agrar bebyggelse och sedan, i takt med kommunikationernas utveckling, en modern tätortsbebyggelse växt fram.

Hamneda har i flera avseenden fungerat som en centralort. Höggravfälten från järnåldern visar på en tidig och omfattande bosättning medan Hamneda sockencentrum och tingplats illustrerar ortens centrala och dominerande roll under historisk tid. Hamneda gästgiveri och bevarade milstenar skvallrar om det intensiva resandet längs Lagastigen där Hamneda fungerat som knutpunkt. Samtidigt vittnar försvarsanläggningar i Lagan om områdets utsatthet under långa krigstider med Danmark.

Synligheten i dagens landskap är god. Det finns ett ovanligt stort antal bevarade uttryck för Hamnedas roll som centralbygd och knutpunkt. Lagastigens sträckning, välvårdade höggravfält, Hamneda gästgiveri, galgbacken och gamla och nya kyrkan samt stationsgatan med sina skyltfönster är några av dessa uttryck. Samtidigt har ett sjunkande befolkningsantal samt förändrade kommunikationer och resvanor resulterat i att läsbarheten av helhetsmiljön kan upplevas som svår. Orten berörs inte av något betydande exploateringstryck, och riksintresseför djupningens syfte är framförallt att uppmuntra till en positiv aktivering där de kulturhistoriska elementen kan bidra till att stärka ortens attraktivitet.

Förslag på ändringar

Värdetexten och gränsdragningen bedöms överlag stämma väl överens med riksintressets värdekärna. Vissa ändringar framstår ändå som motiverade.

Värdetext

Nuvarande värdetext beskriver väl områdets värdekärna och gör en tydlig uppdelning mellan motiv och uttryck. Mindre ändringar kan ändå anses vara motiverade.

- Det är motiverat att ta bort beteckningen "Borgmiljö" från värdetexten. Synligheten av Sunnerborgs fästning är idag mycket dålig och det är tveksamt om Hamneda kan definieras som en borgmiljö.
- Avrättningsplatserna är intimt förknippade med centralbygden och kommunikationsmiljön och bör omnämnas bland uttrycken för riksintresset.
- Fornlämningsmiljön besitter en viktig roll för centralbygdsbegreppet och texten avseende denna bör eventuellt omformuleras.

Föreslagen värdetext:

Motivering: Centralbygd vid viktigt kommunikationsstråk som ger en uppfattning om kyrkans, gästgivargårdens och stationens betydelse för samhällsutvecklingen. (*Kommunikationsmiljö, Fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset: Sockencentrum vid Lagaån med ruin av 1100-tals kyrka, nygotisk kyrka, skola och sockenstuga. Tingplats med galgbacke. Gamla riksvägen med gästgivargård, milstolpe och stenalvsbro samt höggravfält med tydlig anknytning till kommunikationsnätet. Välbevarat stationssamhälle från tiden omkring 1900. Borgruin från medeltiden med syfte att kontrollera uppfarten på Lagan.

Gränsdragning

Nuvarande gränsdragning inbegriper Lagan med viss omnejd och Sunnerborg, större delen av nuvarande Hamneda med stationsgatan samt gamla och nya kyrkan, gästgivaregården, större delen av gamla Elinge by samt Gisslagården i gamla Hamneda by.

Gränsdragningen utesluter samtidigt större delen av gårdstomterna hörandes till Hamneda gamla by, Galgbacken, större delen av järnvägsspåret och området bakom stationsbebyggelsen vilken innefattar den äldre vägsträckningen mot Pjätteryd och intilliggande bebyggelse.

Alternativ 1: (se karta 1)

Inga gränsändringar genomförs .

Alternativ 2: (se karta 2)

Gränsen ändras i öster så att bebyggelsen och äldre vägsträckning bakom stationsgatan innefattas.

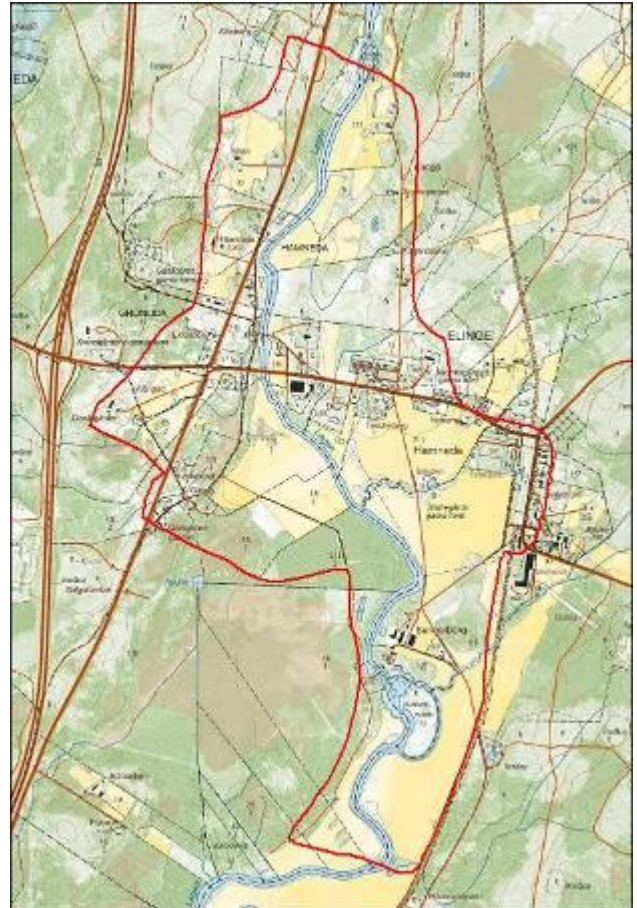
Alternativ 3: (se karta 3)

Gränsen ändras i väster så att galgbacken och Hamneda bytomter innefattas.

Alternativ 1: Inga gränsändringar genomförs.

Merparten av riksintressets värdekärnor innefattas direkt eller indirekt av värdetexten och avgränsningen.

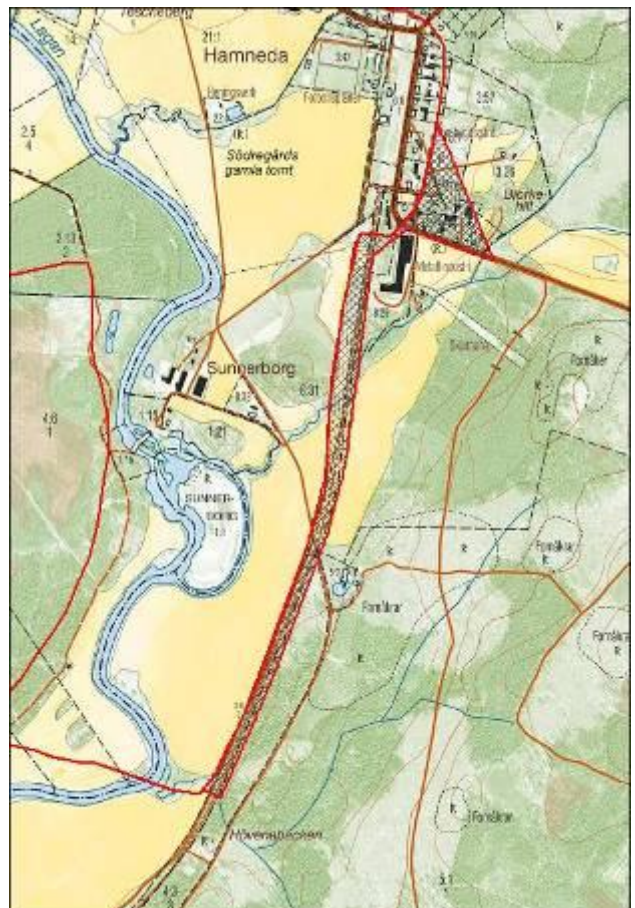
Galgbacken/galgbackarna innefattas varken av värdetexten eller i det geografiskt avgränsade riksintresset. Hanteringen av galgbacken regleras därför inte av riksintressebestämmelserna.

Alternativ 2: Bebyggelsen och vägsträckningen bakom stationsgatan innefattas i riksintresset.

Gränsen dras öster om den gamla vägen mot Horsaberga (594) så att intilliggande bebyggelse innefattas. Gränsen möter väg 594 och dras så att riksintressets östra gräns innefattar järnvägssträckningen. Industriebesbyggelse söder om väg 594 innefattas ej då denna har uppkommit senare än 1950-talet och därför inte kan sägas illustrera stationssamhällets blomstringsperiod.

Den äldre vägsträckningen med tillhörande bebyggelse och milstenar samt järnvägssträckningen ingår i värdetexten och omfattas därför rimligtvis av begreppet påtaglig skada även om dessa befinner sig utanför gränsen. En gränsändring innebär därför framförallt en pedagogisk justering av gränsen för att denna bättre ska sammanfalla med värdetexten. Konsekvenserna för den konkreta planläggningen bedöms som begränsade.

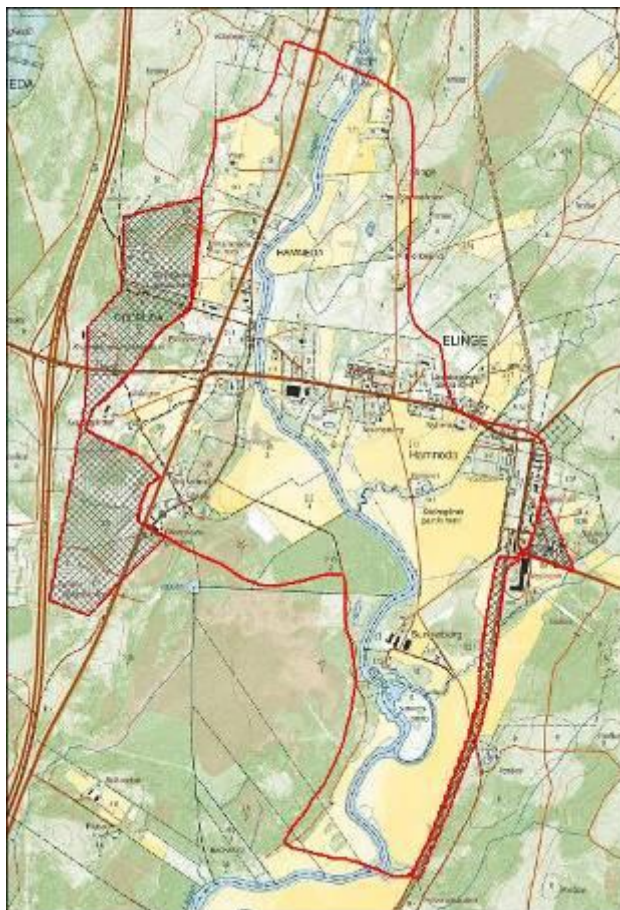
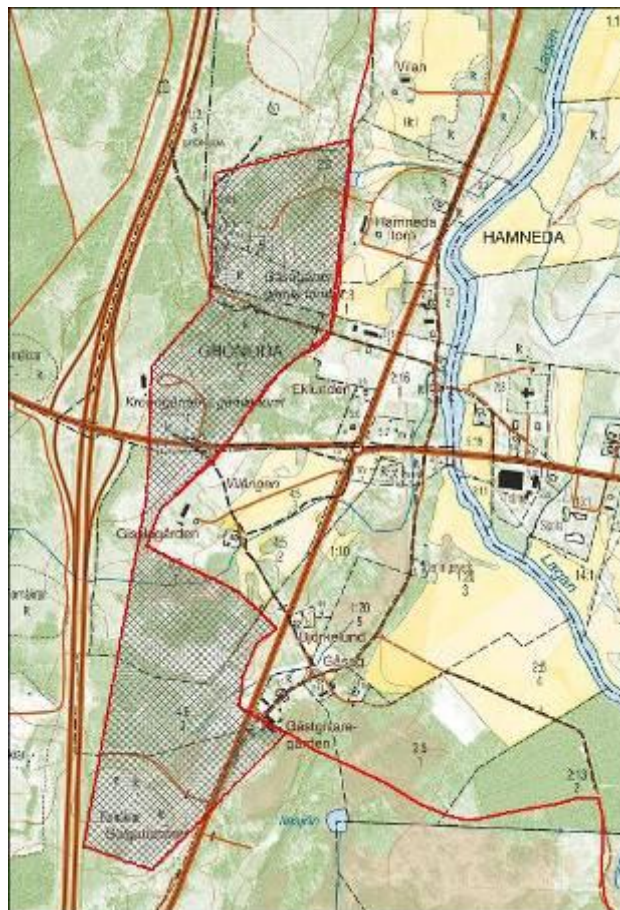
Alternativ 3: Galgbacken och Hamneda bytomter innefattas i riksintresset.

Gränsen dras så att Gästgiveriets samtliga stallar innefattas i riksintresset, och sedan i en diagonal åt sydväst för att innefatta galgbacken. Riksintresset utvidgas vidare i västlig riktning så att Cronogårdens och Gåsagårds bytomt innefattas. Gränsen följer inte exakt objektens utbredning, utan ritas som en indikation på riksintressets avgränsning.

Gästgiveriet skyddas i sin helhet som byggnadsminne och utgör en av riksintressets uttryckliga värdekärnor. En gränsändring innebär därför framförallt en pedagogisk justering av gränsen för att denna bättre ska sammanfalla med värdetexten.

Galgbacken innefattas inte i nuvarande värdetext men är intimt förknippad med såväl kommunikationsmiljön som centralbygden. En utvidgning av riksintresset skulle därför innebära vissa konsekvenser för hanteringen av området. Större krav skulle kunna ställas på såväl galgbackens bevarande som dess relation till vägsträckningen och samhället.

Hamneda bytomter utgör tillsammans med Elinge bytomter bebyggelsen i centralbygden och sockencentrat Hamneda. De innefattas därför indirekt av värdetexten och hanteringen av dessa bör kunna regleras av begreppet påtaglig skada även om de är belägna utanför gränsen. En utvidgning kan understryka den agrara bebyggelsens roll för centralbygdens framväxt och tydliggöra bytomternas status

Föreslagen riksintresseavgränsning.

Inledning

Riksintresset Hamneda ligger beläget i Hamneda socken, söder om Ljungby. Inom Hamneda församling bor idag ca 600 personer, och skola och fritidshem för årskurs 0-6 samt flera aktiva föreningar finns på orten. Kommersiell och kommunal social service finns närmast i Ljungby. Hamneda är förklarad riksintresse för kulturmiljövården i egenskap av centralbygd vilken vuxit fram i anknytning till viktiga kommunikationsstråk såsom gamla Riksväg 1, den medeltida Lagastigen, Lagan och Skåne-Smålands Järnväg (1899-1973). Idag löper E4:an parallellt med gamla Riksvägen (Riksettan).

En fördjupad beskrivning av området efterfrågas i den intervjuundersökning som Länsstyrelsen genomförde 2010. Det råder ett lågt exploateringsstryck inom riksintresset, bygglovsansökningarna är relativt få och orten har istället problem med en viss befolkningsminskning. En fördjupning av riksintresset efterfrågas därför inte på grund av motstridande exploateringsintressen utan för att värdet upplevs som otydligt och svårt att uppleva. Ljungby kommun uttrycker inga direkta invändningar mot riksintressets gränsdragning men man framför att riksintresset upplevs som uppsplittrat och att det innehåller vissa mindre värdefulla områden såsom industribebyggelse och 70-tals bebyggelse. Man anser att detta minskar områdets dignitet samt att svårigheten att läsa områdets värde försvårar hanteringen.

Det låga exploateringsstrycket har lett till att inga mer omfattande grepp har tagits om den fysiska planeringen av Hamneda. En fördjupad riksintressebeskrivning bör därför bidra med förslag till hur orten kan aktiveras och göras mer attraktiv med hjälp av dess kulturhistoria. Fördjupningens bör i övrigt syfta till att tydliggöra riksintressets kulturhistoriska värden.

Planläge

Hamneda omfattas av Översiktsplan för Ljungby kommun, antagen 2006-06-01, där kommunens kulturmiljöer presenteras under ett eget kapitel. Enligt ÖP-06 bör det fortsatta arbetet med kommunens kulturmiljöer leda till att det kommunala kulturmiljöprogrammet "Förflutet för framtiden - Landskap och kulturmiljö i Ljungby kommun" uppdateras och antas. Målsättningen är även att karaktärsbeskrivningar tas fram för kommunens tätorter.

Hamneda behandlas i Ljungby Landsbygdsprogram 2005-2008. Önskemål från lokala utvecklingsgrupper fokuserar på information och tillgänglighet för Gästgivaregården.

Större delen av Hamneda samhälle omfattas av detaljplan huvudsakligen antagen under 1950-1970-tal. Senast antagna detaljplan gäller Elinge 3:18 (år 2000) och medger utökning av befintlig industribyggnad.

Hamneda behandlas i så väl det regionala som det kommunala kultur- miljöprogrammet.

Annat lagskydd

Hamneda gästgiveri är utnämnt till byggnadsminne enligt 3 kap Kulturminneslagen. Hela fastigheten ingår i byggnadsminnet.

Fornlämningar och kyrkoruin med begravningsplats skyddas av 2 kap Kulturminneslagen. Hamneda Kyrka skyddas av 4 kap Kulturminneslagen.

Analys av värdetext

Till var riksintresse hör en kortare värdetext som tillhandahålls av Riksantikvarieämbetet och som är uppdelad under rubrikerna *motivering* och *uttryck för riksintresset*.

Motivering: Centralbygd vid viktigt kommunikationsstråk som ger en uppfattning om kyrkans, gästgivargårdens och stationens betydelse för samhällsutvecklingen. (*Kommunikationsmiljö, Fornlämningsmiljö, Borgmiljö*).

Uttryck för riksintresset: Sockencentrum vid Lagaån med ruin av 1100-tals kyrka, nygotisk kyrka, skola och sockenstuga. Gamla riksvägen med gästgivargård, milstolpe och stenvälsbro. Välbevarat *stationssamhälle* från tiden omkring 1900. I området ingår också förhistoriska gravfält, äldre stenbundna åkrar samt en borgruin från medeltiden.

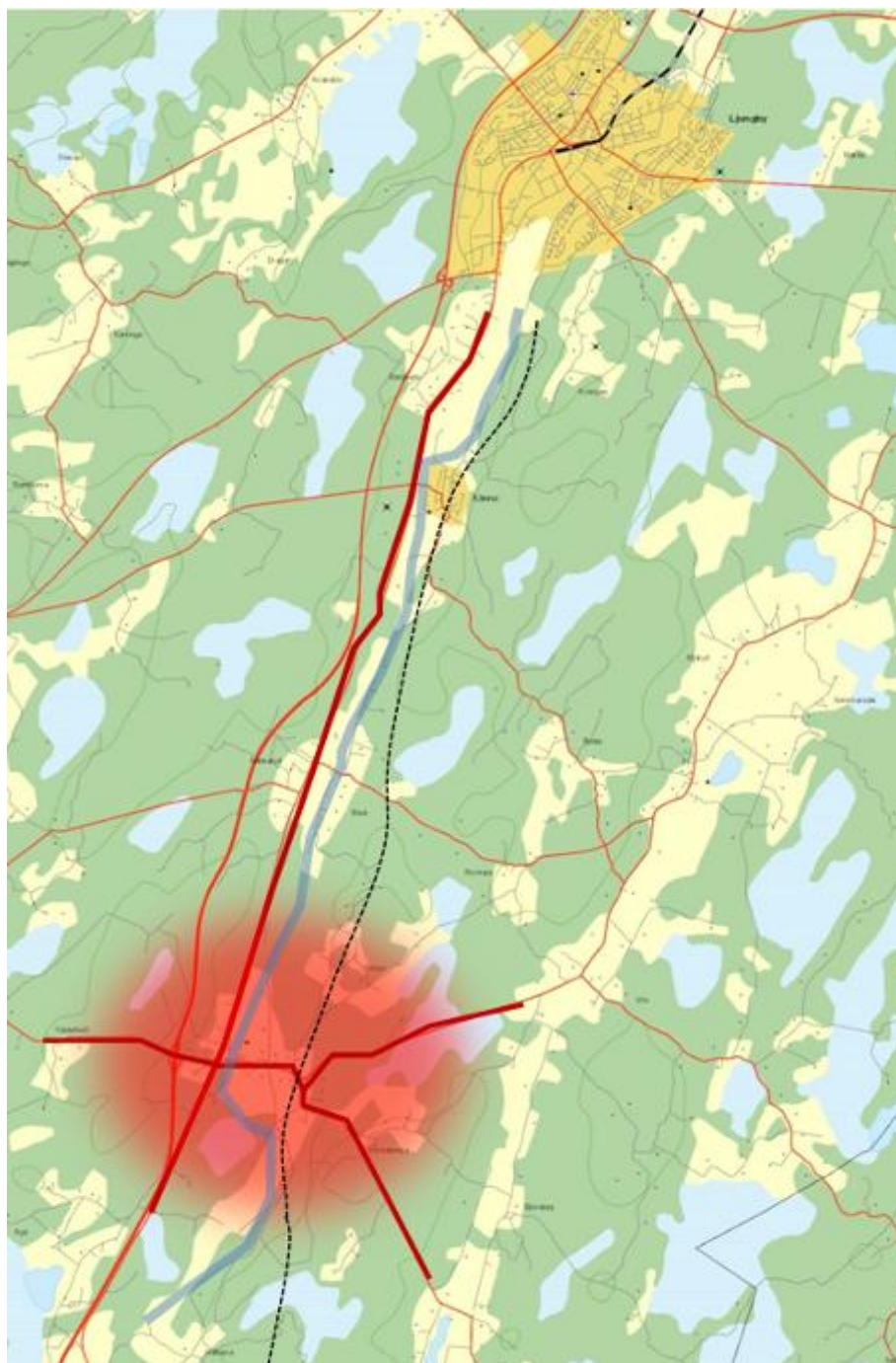
Motivtexten är koncis och beskriver riksintresset som ett samlat område. Uttrycken för riksintresset motsvarar väl beskrivningen av det kulturhistoriska värdet. Ett frågetecken uppstår ändå:

”Borgmiljö” syftar på Sunnerborgs fästning som låg strategiskt belägen på en ö i Lagan. Synligheten är idag mycket dålig och det är tveksamt om Hamneda kan definieras som en borgmiljö.

Motivtexten är välformulerad men kan upplevas som svårgenomtränglig och den innehåller ett antal termer som kan behöva förklaras. Riksantikvarieämbetets ordlista för landskaps- och miljötyper tillhandahåller kortfattade definitioner av vanligt återkommande termer i riksintressenas värdetexter och används här för att tolka motivtexten.

Centralbygd: Hamneda utgör framförallt en centralbygd. Med centralbygd menas ett område som har haft en bosättnings- och odlingskontinuitet sedan förhistorisk tid, och som till följd av ekonomiska eller kommunikationsmässiga fördelar dominerat intilliggande trakter under långa tider. En centralbygd av riksintresse bör alltså innehålla ett pedagogiskt urval av fornlämningar för att visa områdets långa kontinuitet. I centralbygden bör man också framhålla tecken på områdets dominans över bygden, liksom kommunikationsnäten som faktorer för samhällets framväxt och centrala roll.

Kommunikationsmiljö: Kommunikationsstråken är nära förknippade med framväxten av en centralbygd. Goda kommunikationer är både förutsättningen för områdets dominerande ställning, och en konsekvens av densamma. I en kommunikationsmiljö illustreras kommunikationernas successiva utveckling och hur bebyggelsen vuxit fram i relation till kommunikationsnätet. Till kommunikationsmiljön hör även tekniska anläggningar, system av service och manifestationer av makt eller rikedom som placerats väl synligt utmed stråken.

I anslutning till den bördiga odlingsmarken längs Lagan och de goda kommunikationsstråken har en centralbygd vuxit fram. Under historisk tid dominerade Hamneda den omgivande bygden genom att utgöra tingplats, sockencentrum och senare ett större stationssamhälle.

Riksintresssystemet: lagrum och ansvarsfördelning

Riksintressen regleras i de s.k. hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken (1998:808). Hushållningsbestämmelsernas syfte är att ge stöd i avgörandet av hur mark- och vattenområden ska användas, och reglerna ska tillämpas så att en god hushållning främjas.

Bestämmelserna aktiveras endast vid *ändrad* markanvändning, och kan därför inte användas för att upphäva en pågående verksamhet. Bestämmelserna innebär vidare inget automatiskt skydd av de avsedda områdena, utan ska tas i beaktande vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt plan- och bygglagen och miljöbalken.

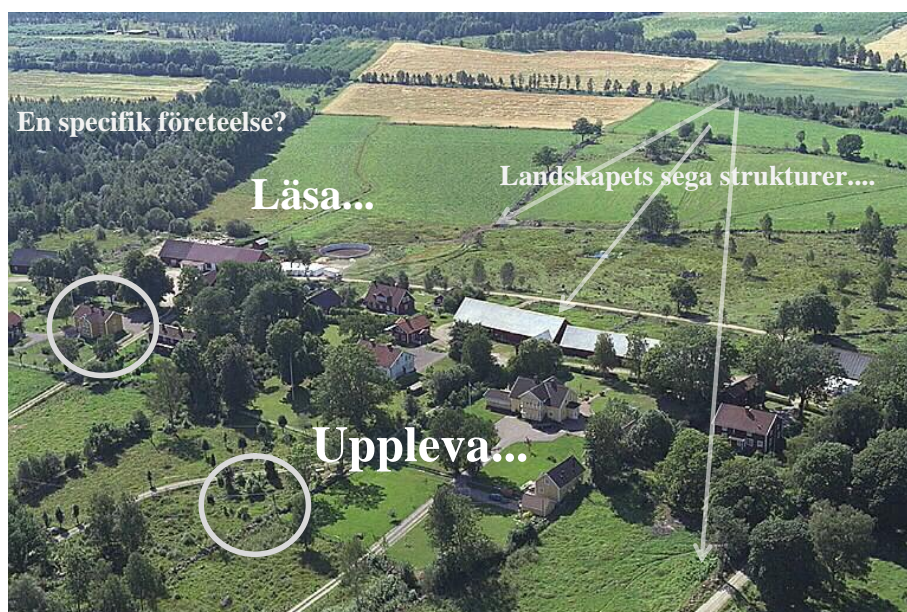
Miljöbalkens 3 kapitel 6 § avser sådana kulturmiljöer som anses särskilt värdefulla från nationell synpunkt och som därför ska skyddas mot åtgärder som *påtagligt* kan påverka eller skada områdets karaktär. Uttrycket *påtagligt* skada avser sådana åtgärder som kan ha en bestående negativ inverkan eller tillfälligt ha en mycket stor negativ inverkan.

6§ Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Förordning (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden reglerar ansvarsfördelningen gällande hanteringen av riksintressanta områden. Enligt förordningen är det den centrala myndigheten, i kulturmiljövårdens fall Riksantikvarieämbetet, som utser Riksintressen enligt 3 kap. Länsstyrelsen ansvarar sedan för att bestämmelserna följs inom länet, och ska ta de initiativ som behövs för att reglerna blir beaktade i arbetet med miljökonsekvensbeskrivningar och i planprocesser. Länsstyrelsen ansvarar för den geografiska gränsdragningen av riksintressena, men ska underrätta Riksantikvarieämbetet om klassificeringen eller avgränsningen i stort bör omprövas.

Riksintresssystemet: syfte och innebörd

Riksintressen är områden som *särskilt väl* dokumenterar olika utvecklingsperioder i vårt lands historia och är av särskilt värde för forskningen och som sevärdheter för en bred allmänhet" (Prop. 1985/86:3 Lag om hushållning med naturresurser m.m.). Värdet kan utgöras av såväl vetenskapliga och pedagogiska kvaliteter som upplevelsevärden.

En riksintressant kulturmiljö är alltså en miljö där landskapets historiska dimension särskilt väl går att *utläsa* eller *uppleva* i dagens landskap. Den historiska dimensionen kan dels utgöras av lång kontinuitet och landskapets *sega strukturer* och dels av uttryck för en *särskild epok* eller *företeelse*. Landskapets sega strukturer är sådana som ibland har en flertusenårig historia och som kan utgöras av t.ex. bebyggelse, kommunikationsnät och markanvändning. Men landskapet har också präglats av specifika skeden eller företeelser såsom 1800-talets agrara revolution, en viss tids byggnadsskick eller utveckling av nya kommunikationsmedel.

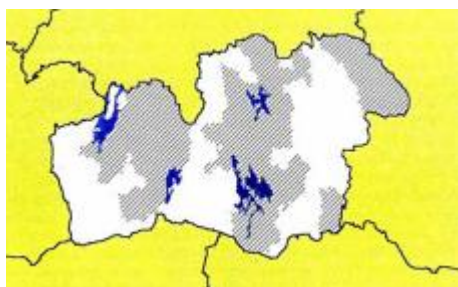
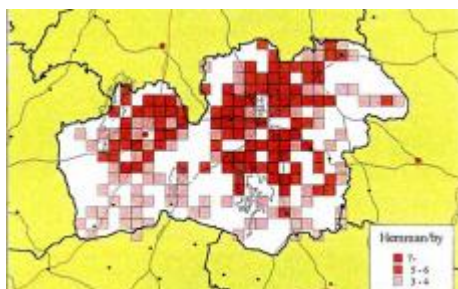
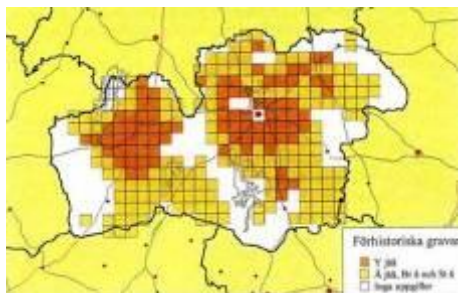
Riksintresssystemet syftar till att skydda kulturhistoriskt värdefulla helhetsmiljöer. Kulturhistoriskt värdefulla enskilda objekt skyddas istället av plan- och bygglagen och kulturminneslagen. En riksintressant kulturmiljö ska därför behandlas som en helhetsmiljö där landskapet, vägnätet, enskilda byggnader och bebyggelse hör samman i ett komplext system. Miljön kan bilda en visuell enhet, men det handlar framförallt om en historisk enhet där en gemensam social och ekonomisk organisation har sammanbundit områdets olika delar.

Riksintresset Hamneda

Den regionala ramen: Västra Kronoberg

Landskap

Landskapet längs Lagan är ett flackt dallandskap där större åar såsom Bolmån, Lagan och Prästbodaån skär genom landskapet i nord-sydlig riktning. I ådalarna består marken av glaciala sjösediment och den mycket bördiga odlingsmarken har lett till att jordbruket framförallt är knutet till ådalgångarna. Området domineras av skog i vilken sjöar, myrar och ådalgångar bildar öppna landskapsrum.

Bebyggelsebilderna är intimt förknippad med dallandskapet. De historiska gårdarna och byarna ligger framförallt belägna i skogskanten, på landskapets högre belägna avsnitt. Från bebyggelsen blickar man ut över jordbruksmarken som är lokaliserad till de flacka sluttningarna. Kombinationen av bördig odlingsmark och goda kommunikationer har lett till att regionens större samhällen främst lokaliserats till Lagans dalgång.

Landskapet berättar

Kronoberg präglas tydligt av två stråk, ett i öster och ett i väster, där befolkning, odlingsmark och infrastruktur varit som mest koncentrerade allt sedan forntiden. Större delen av västra Kronoberg bildade även ett eget härad under namnet Sunnerbo Härad inom folklandet Finnveden.

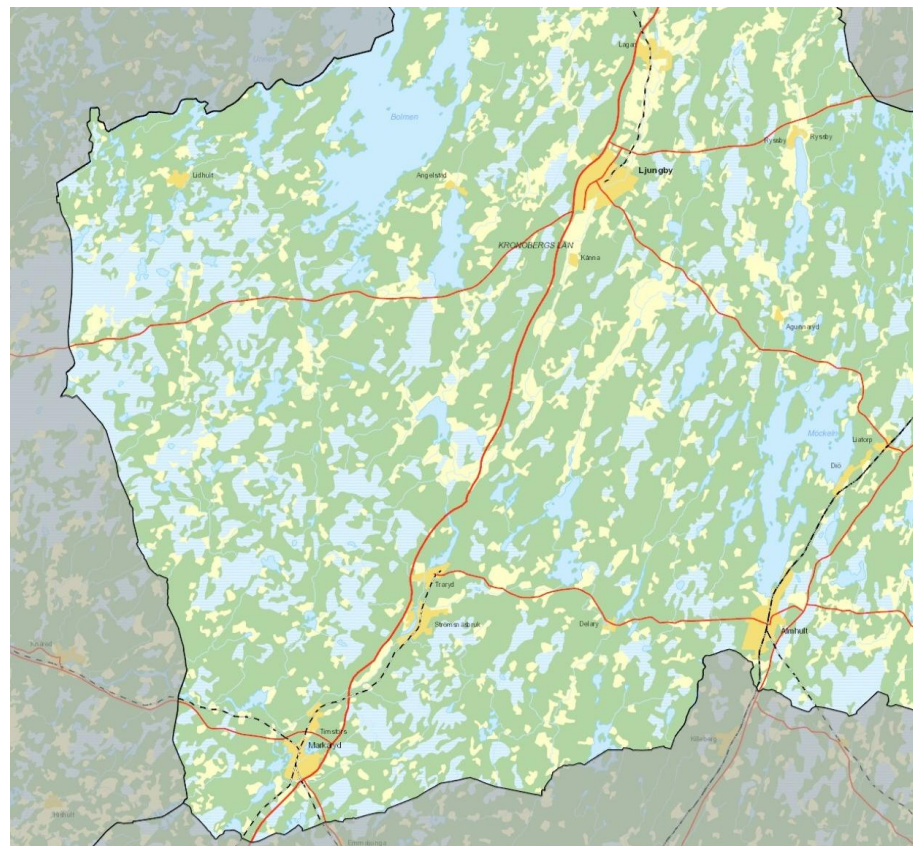

Bild 1: De förhistoriska gravarnas ålder och utbredning.

Bild 2: Byarnas storlek och utbredning. Rekonstruerade utifrån fastighetsbeteckningen på ekonomiska kartan 1950.

Bild 3: Frälsets utbredning vid medeltidens slut.

Källa: Stefan Höglin, Länsöversikt Kronobergs län, 1998.

Västra Kronoberg. Kartan visar de huvudsakliga kommunikationsledernas sträckning.

Västra Kronoberg har bland annat präglats av de goda kommunikationerna. Längs Lagan löper Lagastigen som sedan tidig medeltid varit en av Sveriges viktigaste farleder mellan de centrala delarna vid Mälaren och kontinenten. Det var på Lagastigen som de resande från kontinenten passerade och genom ett flertal reseskildringar från medeltid och framåt kan man få en tydlig bild av landskapet längs vägen. De goda kommunikationerna har gett upphov till att majoriteten av västra Kronobergs större samhällen ligger samlade längs Lagan.

Området utgjorde länge gränsbygd mot Danmark som tog vid söder och väster om den nuvarande småländska gränsen. Sunnerbo härad var därför under långa tider en mycket utsatt och orolig bygd som utgjorde basen för krigståg mot Danmark.

Uttryck

Den långa kontinuiteten och Lagans centrala roll för länets utveckling illustreras av rika och väl exponerade fornlämningsmiljöer längs Lagans ådal. I anslutning till den bördiga odlingsmarken och kommunikationsstråken har först den agrara bebyggelsen och sedan modern tätortsbebyggelse växt fram. Bevarade gästgiverier och milstenar illustrerar än idag det intensiva resandet längs Lagastigen. Samtidigt vittnar försvarsanläggningar i Lagan om områdets utsatthet under långa krigstider med Danmark.

Karta över Sunnerbo härad (1702). Riksgränsen, Lagans och Lagastigens sträckning samt Hamnedas läge har markerats.

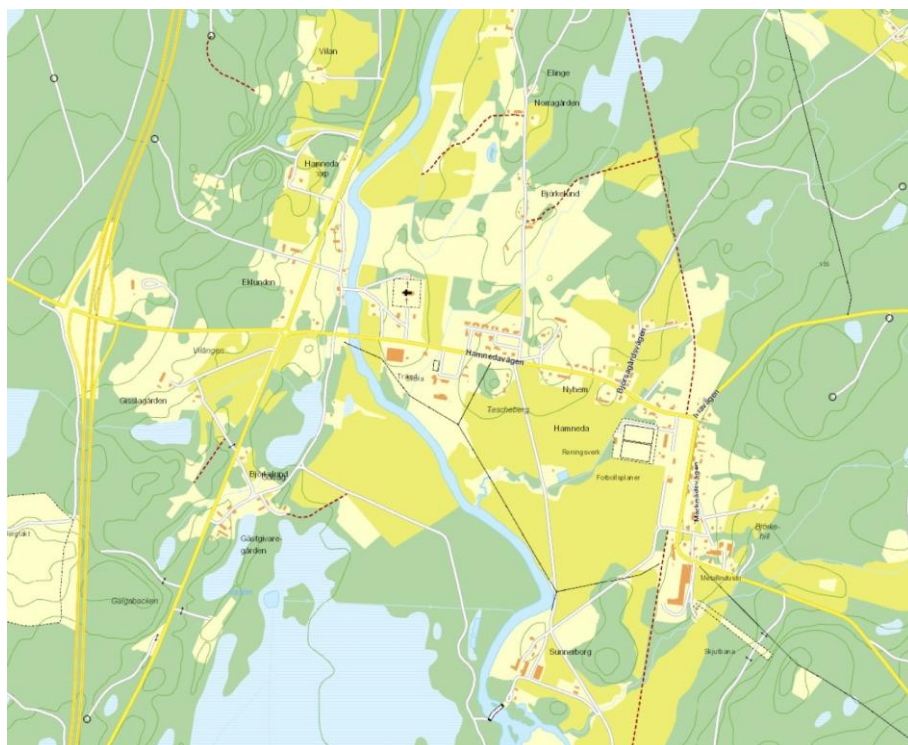
Den lokala ramen: Hamneda

Landskap

Landskapet är övervägande flackt, men sluttar lätt ned mot Lagan. Den relativt låga Ljungbyåsen sträcker sig i syd/nordlig riktning väster om Lagan. Kring Hamneda breder sig en vid sedimentslätt ut och ett öppet, lätt böljande landskap dominerar. Det öppna landskapet ger, tillsammans med dess breda vägar, stundtals glesa bebyggelse och Lagans breda lopp, ett mycket öppet landskapsrum.

Den agrara bebyggelsen består av löst sammanhållna gårdar i utkanten av Hamneda samhälle. Dessa ligger främst belägna längs skogskanten, på landskapets högre belägna avsnitt. Viss gårdsbebyggelse finns även längs vägarna i Hamneda samhälle. Den moderna bebyggelsen består främst av enfamiljsvillor i en enkel rad längs Hamnedavägen. Längs den forna stationsgatans östra sida ligger en handfull sekelskiftesvillor vilkas fasad och skyltfönster vetter mot gatan. Kyrkoruinen och kyrkan är situerade på upphöjda och väl synliga lägen i närhet till Lagan. Söder om kyrkan och i anslutning till stationsgatan ligger fungerande industrier.

Lagan sträcker sig i nord-sydlig riktning genom landskapet och i höjd med kyrkan förbinds den västra och östra sidan av en äldre stenvälsbro. I Hamnedas västra utkant passerar E4:an, och öster om denna sträcker sig den gamla Riksettan. Från Hamneda torp till Gästgivaregården löper en del av den gamla Lagastigen i omedelbar närhet till Lagan. Samhället binds ihop av Hamnedavägen som i öst-västlig riktning fortsätter mot Ivla respektive Nöttja. Ett nät av mindre vägar förbinder gårdarna med de större vägarna. Sträckningen av den nu borttagna järnvägen är väl synlig i samhällets östra del.

Landskapet berättar

Hamneda är en av de orter som växt fram som i ett pärlband längs Lagan. Jordbruket var själva förutsättningen för samhällstillväxten, och kring den bördiga odlingsmarken i Lagans ådal växte byarna Hamneda och Elinge fram. Hamneda, väster om Lagan, bestod av fem gårdar och det större Elinge utgjordes av sju gårdar belägna öster om ån. Båda kan med Småländska mått räknas som stora byar. De äldsta skriftliga beläggen för Hamneda och Elinge går tillbaka till sent 1300-tal, men de höggravfält som hör till var by påvisar en etablering sedan åtminstone järnålder.

Gravfälten ingår i ett femtiotal höggravfält som ligger belägna längs Lagans ådal, mellan Vidöstern i norr och Hamneda i söder. Den långa bosättningskontinuiteten och de viktiga kommunikationsstråken har gett upphov till en av landets rikaste fornlämningsmiljöer, och gravarna ligger i tydligt exponerade lägen i närhet till Lagan och vägsträckningen.

Hamneda utgjorde en centralort för bygden. Här koncentrerades sockencentrum och tingplats samtidigt som de goda kommunikationerna och Hamnedas roll som knutpunkt motiverade framväxten av ett gästgiveri. Kommunikationsnätet och närheten till den danska gränsen resulterade också i att orten var särskilt utsatt och Sunnerborg medeltida fästning kontrollerade Lagan.

Illustration: Emy Lanemo

Under medeltiden framträder Hamneda som en centralort där flera av bygdens kyrkliga, politiska och administrativa frågor hanteras. Hamneda fungerade som sockencentrum i Hamneda Socken och hit strömmade hela socknens invånare för att delta i gudstjänsten. Samtidigt var det i anslutning till kyrkan som socknens alla gemensamma angelägenheter behandlades, och Hamneda utgjorde därför medelpunkten i såväl religiösa som sociala och politiska avseenden.

Från 1300-talet till slutet av 1600-talet är den ordinarie tingsplatsen för Sunnerbo härad belägen i Hamneda. Tingsplatsen innefattade någon typ av fångförvaring, domstol, galgbacke och begravningsplats för de fångar som dömdes till dödsstraff. Men tingsplatsen var också ett administrativt centrum och den centrala maktens ingång i lokalsamhället. Det var här som kungliga förordningar sattes upp och Landshövdingens beslut annonserades. Under slutet av 1600-talet förflyttades tingsplatsen till Ljungby, och Hamneda förlorade därefter gradvis sin ställning som västra Kronobergs centralort.

Assar Rohmans härads-karta från 1685. Hamneda gamla kyrka, tingplatsen och galgbacken samt Sunnerborg fästning är tydligt utmärkta. De gula punkterna symboliserar gårdsbebyggelsen. Källa: Lantmäteriet

Kommunikationsstråken var både förutsättningen för centralortens framväxt, och ett resultat av Hamnedas roll som områdets medelpunkt. Hamneda var därför en viktig knutpunkt där många resande passerade. Hamneda gästgiverigård är ett tidigt uttryck för detta. Kommunikationsnäten har även fortsättningsvis haft stor betydelse för Hamneda. Skåne-Smålands järnväg anlades i samhällets östra utkant vid sekelskiftet 1800/1900 vilket har resulterat i en tydlig förskjutning av samhället österut. Invid stationen anlades en handlungsgata med butiker och postservice, och längs med Hamnedavägen har en modern villabebyggelse vuxit fram under 1900-talet. Den nya kyrkans uppförande öster om Lagan kan ytterligare illustrera denna förskjutning.

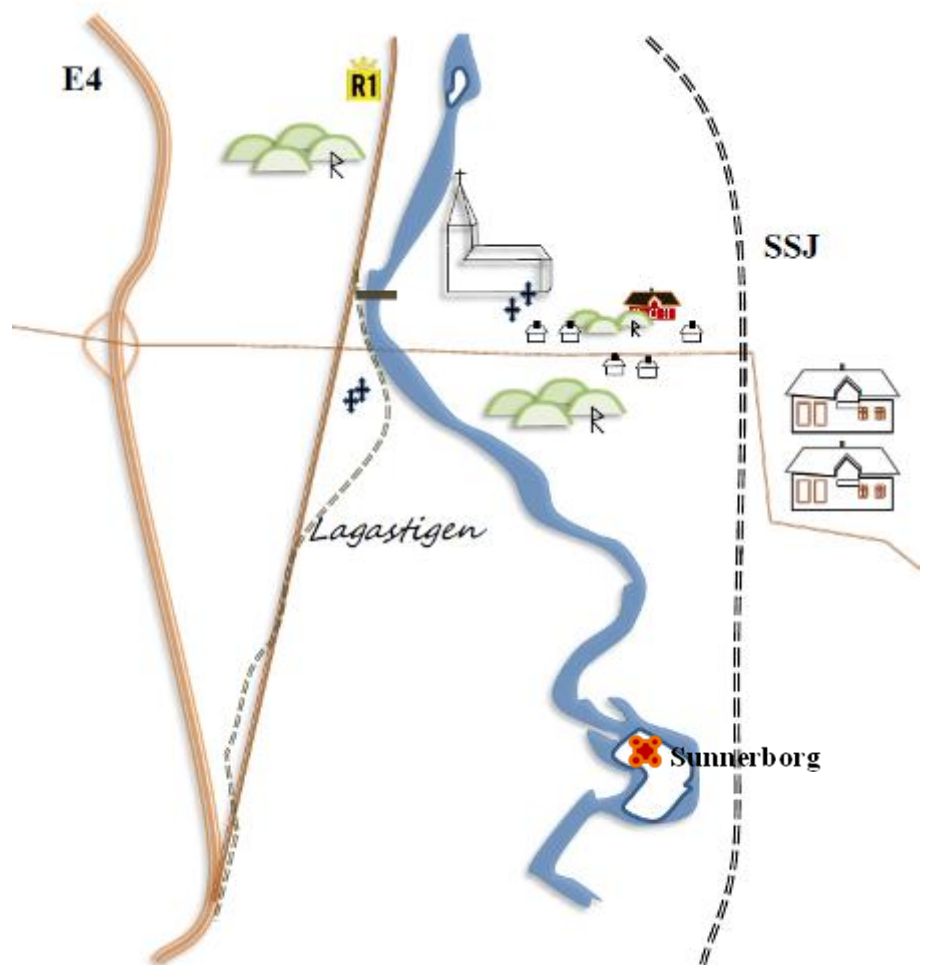

Illustration: Emy Lanemo

De goda kommunikationsnäten har också gjort Hamneda till en utsatt och strategisk plats i krigstider. Placerad på ett framskjutet defensivt läge mitt i ån var Sunnerborg en av de medeltida borgar som spärrade uppfarten på Lagan. Borgen har eroderats svårt av Lagan och idag återstår endast en del av vallgraven. Hamneda har även under modern tid nyttjats för sitt strategiska läge, och under Kalla kriget fanns här ett flertal ammunitions- och bränslelager.

Värde: Centralbygd vid viktigt kommunikationsstråk som ger en uppfattning om kyrkans, gästgivargårdens och stationens betydelse för samhällsutvecklingen.

Uttryck

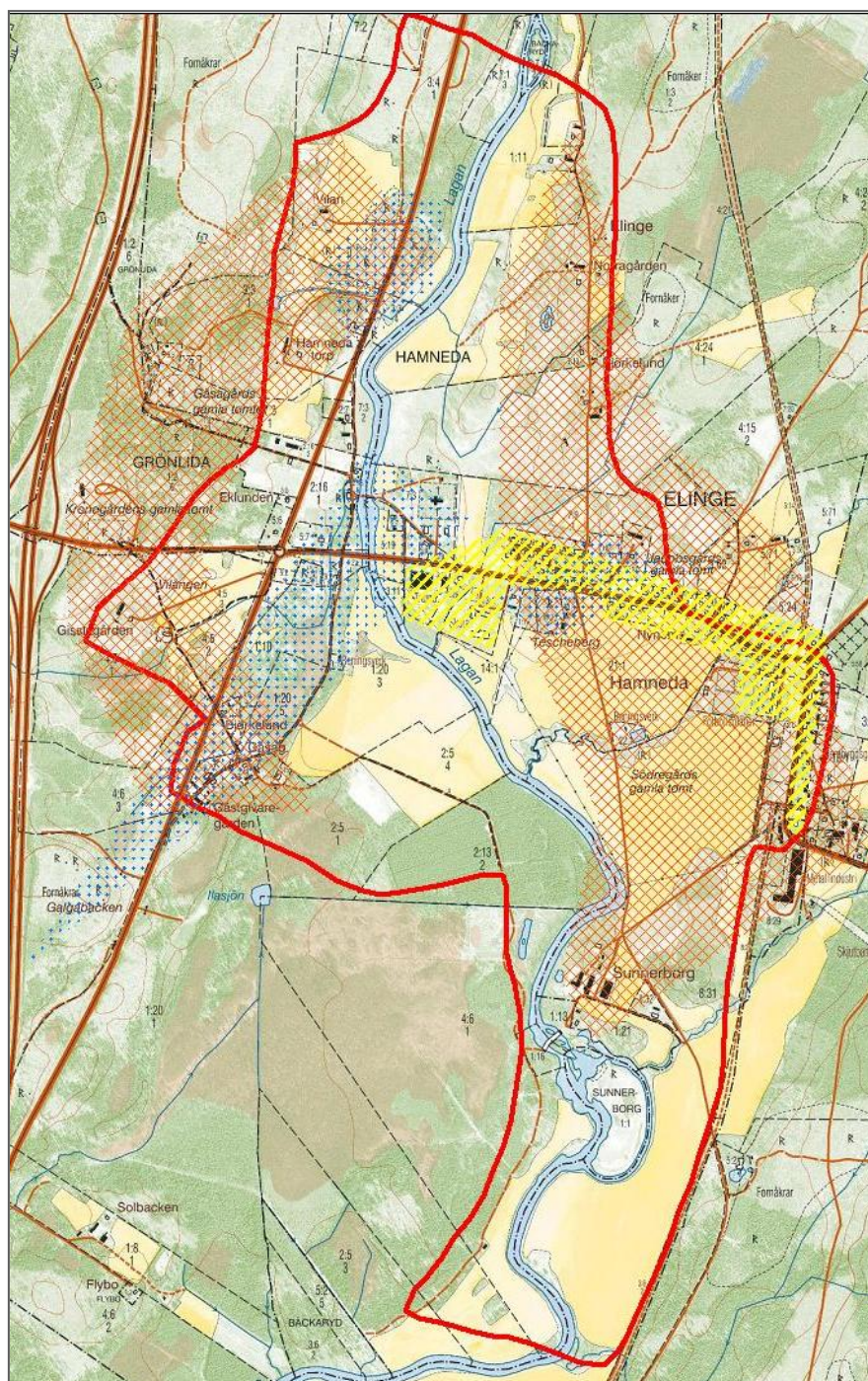
- Den öppna jordbruksmarken längs Lagans bördiga ådal och en löst sammanhållen agrar bebyggelse
- Höggravfält från järnåldern berättar om centralbygdens långa bosättningskontinuitet. Den välexponerade placeringen illustrerar vikten av att synas för den förbiresande
- Ruin av 1100-tals kyrka, nygotisk kyrka, skola och sockenstuga samt ett välutvecklat vägnät visar på Hamnedas roll som sockencentrum
- Vägnätet med tillhörande anläggningar; Gästgivaregård med stallar för skjutsverksamheten, milstenar och stenvalvsbro
- De offentliga anläggningarnas väl synliga läge invid Lagan och Lagastigen; Höggravfält, kyrkor, galgbacke och gravplats för avrättade
- Den modernare bebyggelsens koncentration kring Hamnedavägen och stationen; Villabebyggelse, handel och andra serviceinrättningar samt den borttagna järnvägens sträckning och stationsbyggnad
- Lämningar efter Sunnerborgs fästning visar på gränsbygdens utsatta läge

Riktlinjer

- Ett fortsatt aktivt jordbruk bör främjas
- Bevara och tydliggör det historiska vägnätets sträckning med sina milstenar
- Låt ny bebyggelse framhäva vägarnas centrala roll
- Den tätortsmässiga karaktären längs Hamnedavägen bör underhållas och förstärkas
- Vårda och aktivera miljön kring stationsgatan
- Bebyggelse och anläggningar med en *funktionell* relation till kommunikationsstråken såsom gästgivaregård, bro, stationsbyggnad, och stationsgata bör vårdas och framhåvas
- Bebyggelse och anläggningar med en *visuell* relation till kommunikationsstråken såsom gravfält, kyrka, kyrkoruin, och galgbacke bör vårdas och framhåvas

Fördjupad beskrivning

Hamneda har genomgått en tydlig förskjutning åt öster kopplad till att järnvägen under seklets början tog över rollen som ortens viktigaste kommunikationsstråk. Längs Hamnedavägen har en tätortsliknande bebyggelse vuxit fram. Trots en förskjutning från väster till öster så har Hamneda i sin helhet framförallt formats genom dess roll som centralbygd och de successivt utvecklade kommunikationerna. Följande kapitel presenterar en fördjupad beskrivning av de uttryck som dessa två aspekter – centralbygden och kommunikationsmiljön – har gett upphov till och som präglar Hamneda än idag.

Hamneda är framförallt en bygd präglad av den agrara näringen och bebyggelsen med löst sammanhållna gårdar i odlingsmarkens utkanter (Orange zon). Längs Lagastigen har dock ett stråk av offentliga anläggningar vuxit fram under medeltid till sent 1800-tal (Blå zon). I närhet till järnvägen växte handel och en modern villabebyggelse fram under 1900-talet. Den moderna bebyggelsen ger Hamneda en karaktär av tätort (Gul zon).

Centralbygden

Hamneda tillhör idag de landsbygdsorter som har problem med låg tillväxt och få arbetstillfällen. Ortens forna dominerande ställning kan därför vara svår att uppfatta. Hamnedas roll som centralort har dock satt flera tydliga avtryck på orten, från forntid till 1900-tal.

Centralbygd

Landskapsparti präglad av allt sedan förhistorisk tid **successivt utvecklat jordbruk**, som till följd av ekonomiska och kommunikationsmässiga fördelar under lång tid **dominerat** intilliggande trakter, vilket bl a framgår av att gemensamma **centralfunktioner** varit lokaliserade till bygden.

Definition enligt RAÄ

Den öppna jordbruksmarken längs Lagan

Den första förutsättningen för en centralbygds framväxt är ett rikt jordbruk. Lagans mycket bördiga dalgång togs redan under förhistorisk tid i anspråk för odling. Landskapet kring ådalen har därefter kontinuerligt brukats medan den agrara bebyggelsen vuxit fram på upphöjda lägen i odlingsmarkens utkant. Den öppna jordbruksmarken dominerar än idag stora delar av Lagans stränder.

Synlighet: Medel. Stationssamhället och en modernare villabebyggelse har gett Hamneda en viss karaktär av tätortsbebyggelse. Den agrara bebyggelsen har delvis inlemmats i samhället och delvis hamnat bakom den modernare bebyggelsen. Lagans dalgång domineras dock fortfarande av öppen jordbruksmark.

Höggravfält från järnåldern

Tre av Lagadalens femtiotal höggravfält ligger belägna i Hamneda; Hamnedatorps gravfält (47:1), Teschebergs gravfält (RAÄ 43:1) och Elinge gravfält (RAÄ 41:1). Hamnedatorps gravfält ligger beläget längs båda sidor av gamla Riksettan och utgör med sina 155 högar ortens största gravfält. Teschebergs och Elinge gravfält består av 62 respektive 24 högar som är väl synligt placerade på båda sidor om Hamnedavägen. I Elinge gravfälts nordöstra del står dessutom två runstenar vända mot Prästgårdens uppfart. Stenarna var tidigare inmurade i Hamneda gamla kyrka och upptäcktes i början av 1890-talet i samband med att kyrkan revs.

Höggravfälten har placerats i upphöjda och väl synliga lägen med en tydlig anknytning till de dominerande färdvägarna. Gravfältens exponerade lägen gör att de även idag utgör ett dominerande inslag i landskapsbilden. Lagadalens mångtaliga gravfält vittnar om en lång odlings- och bosättningskontinuitet och deras storlek och storslagna placering markerar bygdens betydelse under järnålder och tidig medeltid.

Gravfälten påminner även om den successiva övergången till kristendomen. I vissa av Lagadalens höggravar har kristna fynd påträffats, vilket visar att gravfälten användes in i kristen tid. Gravfälten var överlag placerade i bebyggelsens centrum, och har fortsatt att utgöra integrerade delar av de kristna samhällena. Runstenar från yngre järnålder utgör de tidigaste kristna dokumenten och har ofta, såsom i Hamneda, vårdats och integrerats i kyrkomiljön.

Synlighet: Mycket god. Gravfälten är vårdade och skyltade samt har bibehållit en tydlig relation till vägnätet.

Elinge prästgård ligger belägen invid Elinge gravfält. Två resta stenar från Hamneda gamla kyrka har placerats invid uppfarten.

Sockencentrum

Hamneda utgör centrum i Hamneda socken. Hamnedas medeltida kyrka, belägen väster om Lagan, bör ha uppförts kring 1100-talet och har troligen föregåtts av en äldre träkyrka. På grund av Hamnedas strategiska och utsatta läge i närhet till den danska gränsen var kyrkan byggd som en fästningskyrka med ett starkt så kallat centraltorn. Den medeltida stenkyrkan revs 1892 och ersattes av en kyrka i nygotisk stil på Lagans östra strand. Samtidigt flyttades sockenstugan till den nya kyrkotomten. Till sockencentrat hör även församlingshem och Elinge prästgård, belägen längs Hamnedavägen öster om kyrkan.

Båda kyrkorna har placerats med en tydlig anknytning till kommunikationsnäten. Kyrkorna skulle både synas och vara lättillgängliga. Den medeltida kyrkan placerades därför på en upphöjd kulle invid Lagastigen, väl synlig för de som reste väglades och båtledes. Hamneda nuvarande kyrka byggdes på en höjd öster om Lagan, symmetriskt belägen mitt framför stenalvsbron som fungerade som Hamnedas enda förbindelse mellan Lagans västra och östra strand.

Vid kyrkoruinen finns även en av Kronobergs få bevarade brudstenar. Brudstenen är en stenhäll på vilken det nyvigda brudparet red upp för att visa sig för församlingsmedlemmarna. Seden var vanlig fram till 1800-talets slut.

Synlighet: Mycket god. Hamneda kyrkoruin med brudsten och stenvalvsbro är vårdad och skyltad och utgör idag ett tydligt karaktärsskapande inslag vid västra infarten till Hamneda. Hamneda nya kyrka med sockengård, församlingshem och prästgård vårdas och brukas.

Under åren 1891-1892 fanns både den gamla och nya kyrkan på plats. Foto: Riksantikvarieämbetet

Tingplats

Hamneda är känt som tingplats 1394 och fungerar som häradets ordinarie tingplats fram till 1689 då tinget flyttas till Ljungby. Enligt Assar Rohmans häradskarta 1685 ligger avrättningsplatsen strax väster om Lagastigens södra infart till Hamneda medan tingsstugan är situerad närmare samhället, sydväst om kyrkan. Arkeologiska undersökningar utförda av Smålands museum våren 2011 har även påvisat en betydande begravningsplats för avrättade öster om Lagastigen, strax norr om Hamneda gästgiveri. Platsen kan ha fungerat som endast begravningsplats eller utgjort en tidigare avrättningsplats. Avrättningsplatsen har placerats med en tydlig visuell anknytning till kommunikationsnätet och ligger belägen i ett upphöjt läge, väl synligt från infarten till samhället. Galgbackens visuella lokalisering i landskapet förklaras av att dödsstraffets främsta syfte var att verka avskräckande för åskådarna och förbipasserande. Placeringen av avrättningsplatsen invid ortens infart har varit rådande i hela Europa.

Synlighet: God. På Hamneda galgbacke finns fyra stenklädda hål vilka möjligen fungerat som del av fundamentet till galgen. Galgbacken är vårdad och skyltad. De nya arkeologiska upptäckterna rörande begravningsplatsen har fått stor regional och lokal uppmärksamhet och bidrar starkt till platsens pedagogiska värde.

Kommunikationsmiljön

Kommunikationernas successiva utveckling har präglat Hamneda både vad det gäller bebyggelsestrukturen och typen av bebyggelse. Hamneda ligger än idag invid en av Sveriges viktigaste farleder, Europaväg 4. Avvecklandet av Skåne-Smålands Järnväg och en ny typ av resande där resenären på kortare tid tar sig från avgångspunkten till resemålet har dock gjort att Hamneda idag framstår som en ort som man passerar men inte stannar i.

Kommunikationsmiljö

Område som speglar kommunikationernas successiva utveckling med såväl tekniska anläggningar som det system av service som funnits längs med, samt ibland förekommande manifestationer av rikedom, makt, inflytande, socialt ansvar o.s.v. i synliga tecken.

Definition enligt RAÄ

Typ av kommunikationsled

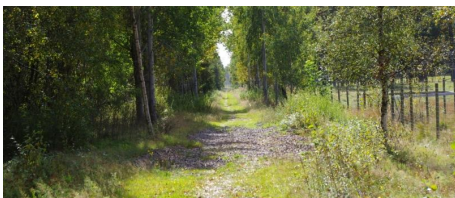
Lagan: Lagan rinner upp i Taberg, söder om Jönköping, och fortsätter genom västra Kronoberg till Laholm. Under 1800-talet drevs en ångbåtslinje mellan Ljungby och Hamneda där båten lade till strax norr om stenvalvsbron och Brogården

Vägnätet: Den medeltida Lagastigen utgjorde en av Sveriges viktigaste farleder. Den följde Lagan och förband Skåne och kontinenten med Jönköping där den anslöt till Eriksgatan som ledde vidare mot Mälardalen.

Lagastigen förblev en avgörande kommunikationsled och den genomgick under 1600-talet betydande förbättringsarbeten för att göra vägen farbar med häst och vagn året runt. Vägen är utmärkt som Landsväg på den äldsta landsvägskartan över Kronobergs län (Assar Rohman 1677)

Mellan år 1945-1962 kallades sträckningen mellan Helsingborg och Stockholm för Riksväg 1 eller Riksettan. Riksväg 1 döptes sedan om till Europaväg 4, och vägen har genomgått successiva förbättringsarbeten och vissa omdragningar. Gamla riksvägens sträckning finns fortfarande kvar mellan Markaryd och Vaggeryd och marknadsförs idag bl. a. som turistväg.

Järnvägen: Skåne-Smålands Järnväg mellan Kärreberga och Värnamo invigdes 1899 och tåget stannade vid ett tjugotal stationer, däribland Hamneda. Persontrafiken togs ur bruk 1968, men spåret användes för godstrafik som successivt avvecklades från 1975-1991. Stora delar av rälsen revs under 1990-talets början.

De offentliga anläggningarnas läge invid Lagastigen

Lagastigen och Lagan har fungerat som områdets främsta kommunikationsleder fram till järnvägens invigande 1898. Den offentliga bebyggelsen från medeltid till 1800-talets slut har därför koncentrerats till ortens västra del, i direkt anslutning till vägen och ån. Den offentliga bebyggelsens läge har varit viktig av både funktionella och visuella anledningar. Bebyggelse såsom kyrka, sockenstuga, gästgiveri och rätteplats användes av många och behövde vara belägna på lättillgängliga platser i anslutning till ett fungerande kommunikationsnät. Samtidigt utgjorde den offentliga bebyggelsen visuella markeringar för den kungliga, kyrkliga eller lokala makten.

Den gamla kyrkan var placerad i ett upphöjt läge invid Lagastigen, strax väster om Lagan. Den nya kyrkan byggdes öster om kyrkan, symmetriskt belägen mittemot stenvalsbron som fungerade som Hamnedas enda förbindelse mellan Lagans västra och östra strand. Även den nya kyrkan byggdes i ett högt beläget läge, och båda kyrkor är väl synliga från såväl vägen som Lagan. Hamneda nya kyrkas uppförande öster om ån kan delvis förklaras av att orten genomgår en successiv förskjutning mot öst under 1800-talets slut.

Både den tidigare och senare galgbacken låg belägen invid Lagastigens södra infart till orten där de fungerade som visuella markeringar i landskapet.

Synlighet: God. Lagastigens sträckning är synlig mellan Hamneda torp och Hamneda gästgiveri, och den offentliga bebyggelsen har bibehållit en tydlig relation till vägnätet. Hamneda gamla kyrkotomt, galgbacken och gästgiveriet är vårdade och skyltade. Endast enstaka ny bebyggelse har tillkommit, och den offentliga bebyggelsen har därför bibehållit sin monumentala karaktär relativt väl. Ett ökat underhåll av vägen samt skyltning kan förstärka miljöns läsbarhet.

Hamneda gamla kyrka sedd från gamla landsvägen (Lagastigen). Stenvalsbron över vilken vägen mot kyrkan ledde är fortfarande synlig.

Den moderna bebyggelsens koncentration kring järnvägen

Skåne-Smålands järnvägssträcka förbi Hamneda invigdes 1899. Järnvägen blev snabbt det främsta transportmedlet i Hamneda och kring stationen växte en tät, modern bebyggelse fram. Längs Marknadsvägen (ofta kallad Stationsgatan) byggdes ett flertal handelslokaler, och Hamneda framstår under 1900-talets början som en av sträckans större orter. Här fanns i slutet av 1910-talet fyra lanthandlare, en skoaffär, en järnhandel och två konditorier. I stationshuset sköttes även ortens postservice. Hamneda utgjorde under dessa år en av bygdens centralorter vad gäller handel och ekonomi. De tydligaste spåren efter Hamnedas kommersiella stationsmiljö är Marknadsvägens villor med sina skyltfönster.

Hembergs affär illustrerar förskjutningen av Hamnedas centrum mot öster. Affären startades 1888 i Brogård vilken är belägen längs gamla Lagastigen i höjd med Hamneda gamla bro. Det var ett strategiskt läge i direkt anslutning till både vägen och ångbåtlinjen Hamneda-Ljungby som lade till strax norr om bron. 1898, året innan järnvägen invigdes, flyttades affären till en nybyggd fastighet mittemot stationshuset och följde därmed centrumsförskjutningen. Affären ägs idag av Hamneda Hembygdsföreningen och fungerar som en museal handelsbod.

En modern villabebyggelse utan koppling till den agrara näringen växte successivt fram längs Hamnedavägen under 1900-talets första hälft. Bebyggelsen är organiserad i en enkel rad längs båda sidor om Hamnedavägen, vilket ger orten en karaktär av tätort.

Synlighet: God. Borttagandet av rälsen och en hård renovering av stationshuset har försämrat läsbarheten av stationsområdet. Marknadsvägen med dess handelslokaler är dock fortfarande tydligt synlig, liksom rälsens sträckning och bebyggelsens koncentration till Hamnedavägens östra del. Bebyggelsen längs Marknadsvägen är i vissa fall i behov av underhåll, och en högre grad av året runt boende skulle ge en positiv effekt till området. Utan rälsen kan det vara svårt att förstå miljön, och området skulle tjäna på en förbättrad skyltning eller andra pedagogiska insatser.

Hamnedavägen sedd från öster. Villabebyggelsen ger orten en karaktär av tätort.

Service längs vägen: Hamneda gästgiveri

På Assar Rohmans häradskarta från 1685 finns två gästgiverier i området, en i Elinge och en i Hamneda by. Hamnedas gästgiveri är markerat längs landsvägen mot Nöttja, och på 1697 års karta över Hamneda by benämns samma hus som "Krogen". Det är först på 1702 års karta över Hamneda som gästgiveriet är markerat på samma plats som dagens gästgiveri, d.v.s. strax väster om Lagastigen vid den södra entrén till orten. Dagens gästgiveri är byggt kring 1750 och utgör byggnadsminne enligt 3 kap Kulturminneslagen.

Från 1300-talet till 1600-talet utfärdades ett antal förordningar med syfte att få till stånd ett enhetligt och jämnt system av gästgiverier och skjutsstationer längs de större vägarna. Gästgiverierna skulle erbjuda skjuts, kost och härbärge för de resande och vara belägna på ett avstånd om högst 2 mil från varandra. Hamneda gästgiveri låg mellan Horns och Bäckaryds gästgiverier. Till följd av Lagastigens viktiga roll som kommunikationsled mellan Skåne och Mellansverige växte en väl utbyggd kedja av gästgiverier fram redan under 1500-talets slut. Vid 1800-talets början hade gästgiverierna längs Lagastigen den största resandeströmmen i Kronobergs län.

Karta 1: 1697 års karta över Hamneda by. Gården söder om vägen mot Nöttja och Cronogården benämns "Krogen".

Karta 2. 1702 års karta över Hamneda. Gästgiveriet ligger nu beläget invid Lagastigen, i bildens vänstra hörn.

Observera att kartan är orienterad mot väster till skillnad från 1697 års karta som är orienteras mot norr.

Källa: Lantmäteriet

Samma förordningar lagstadgade även skötseln av vägar och uppsättande av milstenar och skjutstavor. De milstenar av sten och gjutjärn (från 1774 i Kronoberg) som än idag finns längs Hamnedas vägar härstammar därför från dessa förordningar. Det påbjöds även, av praktiska skäl, att mönstringar och andra statliga förrättningar skulle hållas på orter med gästgiverier där mat och husrum kunde erbjudas. Det var därför mycket vanligt att man, som i Hamneda, förlade tingplatser till orter med gästgiverier.

Hamneda gästgiveri är byggt i tre våningar, vilket motsvarar kraven på en våning för adeln, en för "annat hederligt folk" och en tredje för "gement sällskap". Till Hamneda gästgiveri finns även ett flertal stallar bevarade som en påminnelse om skjutsverksamhetens behov. Gästgiveriet var i bruk fram till 1912 och är välbevarat. Byggnaderna förvaltas av Hamneda Hembygdsförening

Synlighet: Mycket god. Hamneda gästgiveri är mycket välbevarat och skyddas mot förvanskning av 3 kap Kulturminneslagen i egenskap av byggnadsminne. Stallarna, milstenen och en tydlig relation till den gamla landsvägen är väsentliga för förståelsen av miljön.

Hamneda: en utsatt och strategisk plats

De goda kommunikationsnäten innebar inte bara fördelar för Hamneda. Under de långa perioder av oroligheter som utspelade sig längs gränsen mot Danmark var orter invid Lagan och Lagastigen också särskilt utsatta. Placerad på ett taktiskt läge mitt i Lagan var Sunnerborg en av de medeltida borgar som spärrade uppfarten på Lagan. Utmed Lagastigen färdades både de danska och svenska förbanden, och de intelligande byarna fick dels utstå härjningar av den fiendliga armén, och dels underhålla den inhemska armén med kost och härbärke. Detta ledde till stora belastningar för bygden. Betydande skattelättningar för gårdarna i Hamneda och Elinge visar de påfrestningar som bygden fått utstå. Efter det nordiska sjuåriga kriget visar jordeböckerna att orter som Markaryd och Hamneda endast betalade 10-30% av den normala skatten. På 1702 års karta över Hamneda är likaså betydande skatteavkortningar noterade.

Utsnitt ur Erik Dahlbergs Bataljplaner, Hamneda 1676. I bildens högra hörn syns galgbacken. Källa: Krigsarkivet

Hamneda har även under modern tid nyttjats för sitt strategiska läge, och under Kalla kriget fanns här ett flertal ammunitions- och bränslelager. E4:an utgör en av de viktigaste kommunikationslederna från Skåne till Mellansverige, och betydande beredskapsanläggningar koncentrerades längs E4:ans sträckning. Just Sunnerborg spelade en militär roll även under Kalla kriget, och här låg en av länets ca tio anläggningar för drivmedelsförvaring. 1500 kubikmeter drivmedel och fotogen kunde förvaras i de ca 15 underjordiska cisternerna.

Synlighet: Dålig. Sunnerborgs fästning är delvis synlig men stora delar är borteroderade. Ön är inte tillgänglig för besökare. Lämningar efter Kalla kriget är delvis bevarade men dåligt kända.

Flygbild över Sunnerborg. Foto: Bergslagsbild 2011

Källförteckning

Eliasson Severin, *Hamneda – Socknens historia*, Ljungby 1990

Jönsson Evald, *En tidsresa*, Växjö 2006

Kronobergs läns hembygdsförbund, *Sunnerbo – Kronobergsboken 1992/93*, Växjö 1993

Lindgren Erik (& Cappelin Ola), *Till 100-års minnet av Skåne-Smålands järnväg*, Växjö 1993

Länsstyrelsen Kronoberg & Smålandsmuseum, *Historia för framtiden – Kulturminnesvårdsprogram för Kronobergs län*, Växjö 1981

Länsstyrelsen Kronoberg, *Inventering av järnvägar och stationshus i Kronobergs län*, 1996

Palmblad Samuel, *Kalla krigets Kronoberg: ett län och dess beredskapsplanering – en del av vårt kulturarv*, Växjö 2005

Skåne-Smålands Jernvägmuseiförening, *Bilder från Skåne-Smålands järnväg*, 1991

Westerman Christina (red.), *Småländska gästgivaregårdar och skjutsstationer*, Växjö 1983

Westlund Hans, *Infrastruktur i Sverige under tusen år, Studier till kulturmiljöprogram för Sverige*, Riksantikvarieämbetet, Falköping 1998

Ljungby kommuns landsbygd med orter, Landsbygdsprogram 2005-2008

Landsbygdsprogram för Ljungby kommun 2009-2012

Översiktsplan för Ljungby kommun, antagen 1 juni 2006

Historiska kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet, 801 82 Gävle